

XALÍQ PEDAGOGIKASÍ BOYÍNSHA ILIMIY-IZERTLEWLER ALÍP BARÍWDÍŃ AKTUAL MASHQALALARÍ

Aytimbetov M.Z.

ÓzMDTSU Nókis filiali direktori orinbasari

Tayanch so'zlar: xalq pedagogikasi, xalq tarbiyaviy qarashlari, yosh avlodni tarbiyalashda milliy an'analar, xalq pedagogikasi tamoyillari, ta'lim jarayonida xalq pedagogikasi imkoniyatlari.

Ключевые слова: народная педагогика, народные воспитательные воззрения, национальные традиции в воспитании подрастающего поколения, принципы народной педагогики, возможности народной педагогики в образовательном процессе.

Key words: folk pedagogy, folk educational views, national traditions in the upbringing of the younger generation, the principles of folk pedagogy, the possibilities of folk pedagogy in the educational process.

Xalq pedagogikasi málim bir millet, xalq yaki etnikalıq topargá tán áwladtan-áwladqa ótip kiyatırǵan, tariyxıy qalıplesken tálim-tárbiyalıq tájiriybeleri bolıp, onıń mazmunında xalıqtıń jas áwladtı tárbiyalawdaǵı úrp-ádetleri, milliy salt-dástúrleri, jasaw tárizi, diniy túsinikleri menen dún'yaǵa kóz-qarası, materiallıq hám ruwxıy mádeniyatı, til ayırmashılıǵı menen geografıyalıq jaylasıwı, turmıslıq jaǵdayı sáwlelenedi. Bul hár bir xalıqtıń folklorlıq, etnografıyalıq baǵdardaǵı tárbiyalıq tájiriybeleri arqalı málim bir xalıqtıń basqa xalıqlardan ózgeshelenip turıwın kórsetiwshi belgilerdiń toplanǵan forması esaplanıp, xalıqtıń milliy úrp-ádetlerin saqlaǵan halda tariyxıy jáne mádeniy rawajlanıw dárejesiniń tiykarǵı belgilerin ózinde jámlep rawajlanadı [1].

Sonlıqtan, xalq pedagogikasi belgili bir etnikalıq birlespege - urıw, qáwim hám arıslardıń tariyxıy jaqtan milliy birlikte qalıplesken turaqlı jámiyetlik ortalıǵına tán tálim-tárbiyalıq ólshemi, tiykarǵı ayırmashılıqları, ózgesheliklerin ózinde jámlep tálim-tárbiya islerindeki tiykarǵı baǵdarın belgilep beredi. Xalq pedagogikasi óziniń jámiyetlik tábiyatınan jaslardı milliy ádep-ikramlılıq dástúrlerine sadıqlıqta tárbiyalaw nızamlılıqlarına iye ózgeshe qubılısqa iye taraw bolıp esaplanadı.

Hár bir jámiyetlik-ekonomikalıq formaciya óziniń ayırmashılıǵı, turmıshlıq talabı hám zárúrligine say qosımsha etnopedagogikalıq qubılıslardı keltirip shıǵaradı. Bunday jámiyetlik formaciyaǵa tán belgiler mazmunlılıǵına bola geyde uzaq dáwirlerge shekem saqlanıwı, basqa dúzimge de óziniń tiykarǵı áhmiyetin buzbaǵan halında barıp jetiwi múmkin. Adamzat turmısı jámiyetlik-ekonomikalıq rawajlanıwlarǵa muwapıqlasqan túrde bárqulla san hám sapa jaǵınan ózgeredi, biraq onıń jeke ómirindegi eń áhmiyetli burılıslardı payda etetuǵın qubılıslar: tuwılıwı, tárbiyalanıwı, er jetiwi, miynetke aralasıwı, shańaraqlı bolıwı t.b. málim dárejede barlıq dáwirlerge tán óziniń turaqlılıǵın saqlap qaladı.

Demek, hár bir xalıq turmısındaǵı bul qubılıslardıń salıstırmalı túrde turaqlılıǵı, ómirsheńligi, bárqulla tákirarlanıp turıwshı turmıshlıq zárúrlıklar menen baylanıslı ekenligin turmıshlıq tájiriyebeler hám ilim hár tárepleme dáliylleydi. Bulardan tısqarı, bul qubılıslar adamlardıń tábiyat hádiyselerine, jámiyetlik bolmısqa bolǵan málim bir qatnası tiykarında túrli kóz qaras, túsınikler, úrp-ádet, dástúrler járdeminde qalıplesip, rawajlanatuǵınlıǵın ayırıqsha názerde tutıw kerek [6].

Solardıń biri, ayırıqsha kózge taslanatugin qubılıs, yaǵnıy, jas áwladtı tárbiyalap jetilistiriw ata-ana ushın úlken parız bolıp, perzenttiń er jetiwinde qırqınan shıǵarıw, besikke bólew, háyyiw aytıw, tusaw kesiw, súnnet etiw, shańaraqlı etiw sıyaqlı kóp ǵana tárbiyalıq dástúrler jas áwladtıń tárbiyalanıw shıǵıwında úlken áhmiyetke iye, olardıń óz aldına mazmunı bolıp, durıs parızlı is sıpatında dástúrge engizilgen. Bul tálim-tárbiyalıq kóz-qaraslar xalıq arasında ayırım adamlardıń qálewi menen emes, al jámiyetlik hádiyse, turmıshlıq qubılıs hám tárbiyalıq mektep sıpatında qalıplesken. Bul belgili bir avtorsız qubılıslardıń saqlanıw keliwiniń taǵı bir shárti, ol jámiyetlik funkciyanı orınlaw uqıbına yie. Solay eken, xalıq arasında birde-bir insan ómiri ushın kereksiz, áhmiyetsiz, málim bir wazıypanı atqarmaytuǵın tárbiyalıq milliy úrp-ádet, dástúrler joq.

Xalıq pedagogikası insan ómirindegi tiykarǵı basqısh, etaplar arqalı onıń tábiyat, jámiyet hádiyselerine bolǵan qatnasındaǵı áhmiyetli waqıyalardı jámiyet kóleminde málim etiw ushın jaslardı ruwxıy jaqtan tárbiyalaydı. Usı sebepli tárbiyalıq dástúrlerdıń jámiyet turmısındaǵı tutqan ornı kópshilik jaǵdayda onıń psixologiyalıq tiykarları menen baylanıslı boladı. Shınında da tárbiyalıq dástúrler balanı málim bir jas ayırmashılıǵına tán psixologiyanı iyelewge baǵdarlawshı qásiyetke iye. Mısalı: bala turmısındaǵı este qalarlıq waqıya - tusaw kesiw hám usı arqalı onı turmıstıń jańa basqıshına baǵdarlaw tárbiyalıq dástúrdiń jámiyetlik-morallıq wazıypanı ámelge asırıwı bolıp tabıladı. Tusaw

kesilgen soń bala ózin tiklep alıp júriwge beyimlesip, dástúr talabına say ózin tiklep júriw dárejesinde uslap-tutıwǵa talpınadı. Bunday tárbiyalıq dástúrlerdiń kópshiligi kútá erte dáwirdegi túsinipler menen baylanıslı halda óz áhmiyetin joytpastan rawajlanıp kelgen.

Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikalıq pikirlerine názer salar ekenbiz, biz tárbiyalıq dástúrlerdiń házirgi waqıtqa shekem saqlanıp kelgen bay maǵlıwmatlarına iyemiz. Bulardıń mazmunında usı kúnleri umıtılıp ketilgen yamasa tek elesleri qalǵan orınlar da ushırasadı. Bulardı qaytadan anıqlaw kópshilik jaǵdayda sinxronlıq usılda etnografıyalıq hám folklor materiallarına tiykarlanıw arqalı ámelge asırıladı. Xalıqtıń civilizaciyaǵa erteden iye ekenligin dálillewshi folklorlıq baylıǵı boyınsha qaraqalpaq xalqı hesh bir xalıqtan qalıspaydı. Xalıq pedagogikasınıń ózi bul ózgesheliklerdi hár eldiń dástúri basqa dep úyrenedi. Bul hár bir xalıqtıń erte dáwirde milliy ózgesheliklerine dástúrine, úrp-ádetine qaray tárbiya jumısları beyimlesip qalıpleskenligin ańlatadı [2].

Xalıq pedagogikası tálim- tárbiya processinde zárúrli orın tutadı, sebebi ol xalıq dástúrleri, qádiriyatları hám tálim usıllarına tiykarlanadı. Bul xalıq miyrasların áwladtan áwladqa ótkeriw hám saqlap álpeshlew, milliy ózlikti qalıplestiriw hám balalarda social kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa járdem beredi.

Jaslarda óz mádeniyatı, xalqı, dástúrlerine miyirmanshılıq hám húrmet sezimlerin qalıplestiriw xalıq pedagogikasınıń tiykarǵı wazıypalarınan biri bolıp tabıladı. Xalıq pedagogikasına tiykarlangan tálim balardıń óz xalqını, onıń tariyxı, úrp-ádetleri, dástúrleri, ertekleri, qosıqları, oynıların biliwi hám túsiniwine járdem beredi. Bul bolsa olarda óz mádeniyatı hám xalqı menen maqtanıw sezimin rawajlandırıw, óz dástúr hám qádiriyatlarına unamı munasábetti qalıplestiriw imkanıyatın beredi.

Joqarıdaǵı pikirlerden kelip shıǵıp, házirgi dáwirde xalıq pedagogikası boyınsha ilimiy-izertlewler alıp barıwdıń tiykarǵı wazıypaları tómendegilerden ibarat:

- hár bir xalıqtıń ózine tán tálim-tárbiyalıq kóz-qarasları ózgesheliklerin úyreniw hám házirgi dáwirdegi áhmiyetin ashıp kórsetiw;
- xalıq pedagogikasınıń bala shaxsın hár tárepleme rawajlandarıwdaǵı tásinin dálilley beriw;
- xalıq pedagogikası principleri tiykarında jańa metodika, usınıslardı islep shıǵıw hám eksperimentler ótkeriw;
- xalıq pedagogikasındaǵı tálim-tárbiyalıq kóz-qaraslardı zamanagóy tálim-tárbiya sisteması menen integraciyalaw;

- xalq pedagogikasiniń rawajlanıw ortalıǵında jámiyetlik-mádeniy kontekstin úyreniw hám juwmaq shıǵarıw;
- zamanagóy bilimlendiriwdegi mashqalalar sheshimin tabıwda xalq pedagogikasi imkaniyatlarınan paydalanıw [6].

Ulıwma, xalq pedagogikasi boyınsha ilimiy izerlewler alıp barıwdıń tiykarǵı wazıypası xalq pedagogikasınıń imkaniyatları tiykarında jas áwladtı qalıplestiriwdegi áhmiyetin ashıp kórsetiw hám onıń jańasha metodikaları boyınsha izertlewler alıp barıp, zamanagóy sharayatta xalq pedagogikasi imkaniyatlarınan nátiyjeli paydalanıw mexanizimlerin ámeliyatqa usınıw aktual mashqalalardan bolıp esaplanadı.

Ádebiyatlar:

1. Алеуов У. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи ҳәм раўажланыўи. – Н.: Билим, 1993. – 470 б.
2. Беқимбетова А.А. Халқнинг ёшларга ақлий тарбия бериш анъаналари ҳозирги узлуксиз таълим тизимида. – Тошкент: Истиклол, 2009. – 40 б.
3. Тохтаходжаева М.Х. ва бошқалар. Педагогика. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2010. – 400 б.
4. Латышина Д.И., Хайруллин Р.З. Этнопедагогика. – Москва: Юрайт, 2015. – 532 с.
5. Мусурмонова О. ва бошқалар. Умумий педагогика. – Т.: Ёшлар нашриёти уйи, 2020. – 376 б.
6. Ооржак С.Я., Ооржак Х.Д.-Н. Этнопедагогика и этнопедагогические исследования. – Чебоксары: Среда, 2020. – 104 с.

РЕЗИМЕ

Мақоллада халқ педагогikasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishning dolzarb muammolariga alohida e'tibor qaratilib, zamonaviy sharoitda xalq pedagogikasidan samarali foydalanish mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ma'lumotlar tizimlashtirilib, ilmiy xulosalar berilgan.

РЕЗИМЕ

В статье особое внимание уделяется актуальным проблемам проведения научных исследований по народной педагогике и систематизирована информация о практической реализации механизмов эффективного использования народной педагогики в современных условиях, сделаны научные выводы.

SUMMARY

The article tells about actual problems of conducting scientific research on folk pedagogy, systematizes information about the practical implementation of mechanisms for the effective use of folk pedagogy in modern conditions, and draws scientific conclusions.